

Державність – між крихкістю та консолідацією

«Юрисдикція» в правовому вакуумі?

Донецька та Луганська «народні республіки» як приклад
вирішення суперечок на тимчасово окупаних територіях

Брігітта Трібель / Гартмут Ранк / Дар'я Дмитренко

Для людей, які живуть поза сферою впливу київської державної влади, на контрольованих сепаратистами з 2014 року територіях України, верховенство права є недосяжною мрією. Навіть якщо так звані «народні республіки» докладуть зусиль для створення хоча б фасаду належної правової системи: за цим фасадом ховається свавілля московських вказівок та систематичні порушення прав людини.

Вирішення суперечок у невизнаних державах і у зонах, непідконтрольних центральному уряду?

Проблема «судоустрою» в умовах правового вакууму набагато масштабніша, ніж може здатися на перший погляд. І жодним чином ця проблема не обмежується останніми вісьмома роками та непідконтрольними Києву українськими районами Донбасу. Навпаки, короткий огляд (без будь-яких претензій на повноту) останніх 50 років, швидко покаже, що це радше повторюване явище. Правова невизначеність або зони з правовим «вакуумом» існують і існували майже на кожному континенті: чи то в Ісламській державі, в деяких частинах Сирії та Іраку, чи то в районах Шрі-Ланки, якими керували таміли чи на підконтрольних ФАРК територіях Колумбії¹ – в кожному з цих випадків так звані «судові органи» роздавали обіцянки на право та справедливість.

Рішення на територіях, які оспорується в міжнародному праві, також мають значення і за їх межами: наприклад, чи рішення адміністративних органів або судів на Північному Кіпрі (або так званій «Турецькій Республіці Північного Кіпру») щодо розташованої там землі є міжнародно визнаними зараз чи принаймні будуть такими в майбутньому?

Чим довше центральні уряди не мають ефективного контролю над частинами своєї власної національної, визнаної і

закріпленої міжнародним правом території, тим більшою буде кількість невирішених правових питань. Навіть якщо ми обмежимося лише пострадянським простором, назбирається велика кількість «квазідержав», які не визнаються взагалі або визнаються лише декількома іншими державами: Абхазія (так звана «Автономна Республіка Абхазія») і Пд. Осетія (так звана «Республіка Південна Осетія») на території Грузії, Нагірний Карабах (так звана «Нагірно-Карабахська Республіка») на території Азербайджану, Придністровська область (так звана «Придністровська Молдавська Республіка») на території Республіки Молдови; і, нещодавно, частини території України у східному Донбасі, які не контролюються центральним українським урядом (так звані «Луганська Народна Республіка» та «Донецька Народна Республіка») та «Республіка Крим». Отже, ще до нападу Росії на всю територію України, було шість різних випадків порушення існуючих державних кордонів або спроб їх переміщення після розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Після розширення російської загарбницької війни та окупації на інші українські території ці правові питання виникли також і в інших частинах країни, зокрема в тимчасово окупованих українських адміністративних районах (областях) або їх частинах: Херсонська, Запорізька, Харківська, Дніпропетровська, Сумська та Миколаївська (було).

Спектр правових проблем, пов'язаних із цим, не менш широкий: починаючи з «великої» сфери кримінального права і конкретно до питання, який кримінальний і який процесуальний кодекс застосовувати, до нібито «менших» питань цивільного чи адміністративного права, тих, які відображають реальне щоденне життя людей, а отже є зовсім не менш важливими: чи укладені шлюби або розлучення залишаються юридично дійсними, навіть якщо вони видані де-факто органами, які не мають міжнародного визнання? Це питання так само стосується прав власності, пенсії чи інших правових аспектів. У Придністров'ї, яке існує вже три десятиліття (!) як де-факто держава, не визнана міжнародним правом, це стосується таких питань, як: чи власник «місцевих» номерних знаків, які були видані органами влади на території, яка не визнана міжнародним правом, може легально перетинати кордон з сусідніми країнами?² Чи буде визнаватися диплом про вищу освіту виданий на невизнаних територіях в інших країнах? І: чи можна не апостилювати такий диплом або надати інший доказ автентичності сертифіката про освіту, щоб випускники придністровських вузів могли на основі такого диплому професійно працювати в інших країнах?

Вже з 2014 року російська влада в Україні покладалася на насильство та військове втручання, щоб зберегти або відновити свій вплив у цій сусідній країні.

Повернемося до кримінального права: що карається за тими чи іншими нормами, а що ні? Застосовується смертна кара чи ні? Які існують строки давності? Коли починаються такі терміни?

Виходячи з цього контексту ця стаття зможе лише окреслити проблему та більш детально розглянути розвиток подій тільки у так званих «Донецькій та Луганській народних республіках» з 2014 року, оскільки існує ризик повторення російської стратегії в Донбасі також і в новоокупованих районах на сході та південному сході України.

«Юрисдикція» за російським зразком: «Донецька і Луганська народні республіки»

Вже з 2014 року російська влада в Україні покладалася на насильство та військове втручання, щоб зберегти або відновити свій вплив у цій сусідній країні. Якщо за президентства Віктора Януковича ще можна було розраховувати на продовження інтеграції України у власну сферу впливу, то з Євромайданом та «Революцією гідності» вихідна позиція для Москви принципово змінилася. Широкі верстви політичної еліти та активної частини суспільства в Україні підтримують відтоді європейський і демократичний шлях країни. Побоюючись втрати контролю над сусідньою країною, російське керівництво в лютому 2014 року організувало таємну військову операцію в Криму, яка завершилася анексією півострова. Крім того, Кремль використав вакуум влади в ці тижні революції та політичних потрясінь в Україні, щоб підтримати антимайданівські сили на сході країни, які намагалися захопити владу в багатьох містах регіону, зокрема в Харкові та Одесі. У більшості випадків їм це не вдавалося, але на Донбасі вони досягли успіху: проросійські антимайданівці взяли під контроль значні частини Донбасу та навесні 2014 року створили «Донецьку Народну Республіку» (ДНР) і «Луганську Народну Республіку» (ЛНР).³ Ідеологічною основою слугували концепції «Донецької республіки» та «Новоросії», в яких історично та культурно виправдовувався автономний

Донбас та тісні зв'язки цього регіону з Росією. Ці ідеї популяризувалися в східній Україні через російські та проросійські канали інформації ще з 2000-х років і особливо резонували серед тих груп населення, яких пов'язував економічний і соціальний занепад того, що колись було найважливішим промисловим регіоном Радянського Союзу.⁴

У квітні 2014 року тимчасовий український уряд розгорнув власні збройні сили проти сепаратистського захоплення влади в Донецьку та Луганську. Після хаотичного першого етапу з літа 2014 року антитерористична операція (АТО) змогла завоювати частину території сепаратистів, які могли утримувати так звані «народні республіки» лише за підтримки Росії. У серпні 2014 року, коли «ДНР» і «ЛНР»

опинилися під загрозою розгрому, російські війська безпосередньо втрутилися в бої під Іловайськом.⁵ Ця ескалація війни змусила Німеччину та Францію втрутитися дипломатичним шляхом і домогтися укладення мирної угоди. Після укладення Мінських угод (Мінськ I: вересень 2014 року та Мінськ II: лютий 2015 року) бойові дії з 2015 року зосереджувалися на так званій «лінії розмежування», яка розділяла Донецький басейн на частину, контрольовану українським урядом, і частину непідконтрольну Києву. Під час переговорів у Мінську російське керівництво заперечувало будь-яку власну відповідальність за бойові дії і відповідно наполягало на тому, що це був внутрішньоукраїнський конфлікт, і Росія не може бути стороною конфлікту в жодній мирній угоді.

Голосування з передбачуваним результатом: У травні 2014 року проведені для сепаратистських східних українських територій «референдуми про незалежність» відображали лише бажані Кремлю та місцевій владі результати. Джерело: © Сергій Карпунін, Reuters.

Незабаром після створення «ДНР» і «ЛНР» у квітні 2014 року бойовики спробували отримати монополію на застосування сили та створити квазідержавні структури. Спочатку захоплення влади здавалося можливим швидко і без значного опору, оскільки багато місцевих політиків, адміністративних службовців і силовиків на вищих посадах втекли, а місцева домінуюча партія, «Партія регіонів» Януковича, швидко втратила контроль над антимайданськими силами.⁶ Проголошення «народних республік» супроводжувалося подальшими кроками, спрямованими на імітацію легітимності та демократичних структур у псевдодержавах: по-перше, був організований «референдум» про незалежність від України з очікуваним результатом близько 90 відсотків схвалення. За цим послідувало створення «Народної Ради» як парламенту з удаваною опозицією та перебудова сил безпеки та судової системи. Були створені символи державності – гімн, прапор і герб. Вибір кольорів і символів був покликаний візуалізувати як близькість до Росії (ДНР: російський двоголовий орел у гербі), так і регіональне розташування (ЛНР: вінок із колосків). У наступні роки дві «республіки» робили спроби розбудувати зовнішню політику. На примітивному рівні вони підтримували контакти поза своїми «державними кордонами» через представництва в Росії, а також через асоціації та окремих осіб у Західній Європі.

Судові системи так званих народних республік виявляють значну схожість із російською правовою системою.

У цих процесах російський вплив мав вирішальне значення і значно посилювався, на етапі стабілізації влади. Місцевих політичних акторів з перших днів все більше замінювали «прислані» з Росії. Станом на сьогоднішній день керівний персонал

в адміністративних структурах або призначається безпосередньо Москвою, або затверджується російською владою, і в будь-якому випадку залежать від Кремля у своїх рішеннях.⁷ З 2014 року бюджет «республік» можна було забезпечити лише російськими платежами.⁸ Для цього були створені спеціальні двосторонні комісії, через які велика частина витрат обох «республік» досі фінансується з російського бюджету.⁹ Однак офіційно такі комісії лише координують гуманітарну допомогу з Росії. Крім того, владні структури в двох псевдодержавах базуються на російській моделі: у багатьох випадках діє адаптоване російське законодавство, а території інтегровані в російську (тіньову) економіку. Крім того, спрощено процедуру видачі паспортів РФ.¹⁰

Таким чином «народні республіки» перетворилися на фактичні держави, які мають владні повноваження над територією та населенням третини українського Донбасу. Вони однак повністю залежні від Росії.¹¹ Цей тісний зв'язок із російськими структурами стосується, зокрема, і судової системи, яка слугувала ключовим інструментом для встановлення та забезпечення авторитарного правління в таких псевдодержавах. У той час як Кримський півострів був швидко інтегрований до території Російської Федерації, самопроголошені «республіки» не отримали міжнародного визнання, і згідно з міжнародним правом розглядалися як незаконно засновані держави, які не були визнані міжнародним співтовариством держав.

За зразком російського судочинства: права система в «ДНР» і «ЛНР»

Судові системи так званих «народних республік» демонструють значну схожість із російською правовою системою, зокрема щодо структури та персоналу. Вже через кілька місяців після проголошення «ДНР» були прийняті перші юридичні рішення. У серпні 2014 року «рада міністрів» як уряд прийняла положення

про військові суди «Донецької Народної Республіки», у жовтні 2014 року було прийнято постанову «про судоустрій» про створення судових структур.¹² В «ЛНР» у квітні 2015 року, за рік після створення, «Народна рада» прийняла перший судовий закон як парламент.¹³ Тут безперечно існують відмінності між двома самопроголошеними республіками, які можна пояснити, серед іншого, більшою важливістю «ДНР» для Москви. «ДНР» претендує на набагато більшу та економічно міцнішу територію на Донбасі, навколо міста Донецька, де швидко створенні псевдодержавні структури, вірогідно були пріоритетом для Росії.

Проросійські прихильники могли розраховувати на подальші кар'єрні перспективи.

На перехідному етапі після створення псевдодержав у 2014 році українське законодавство здебільшого залишалося чинним, принаймні в тих випадках, коли воно було корисним для побудови власних державних структур і не суперечило військовим і політичним цілям. Поступово законодавство було реорганізовано і замінено в багатьох випадках російськими та радянськими законами. Спочатку новостворені органи управління республік прийняли воєнне законодавство, наступним кроком стало прийняття нових кримінального та кримінально-процесуального кодексів на основі Кодексу СРСР 1961 року.¹⁴

Станом на березень 2020 року в «Донецькій народній республіці» існувала квазідержавна судова система з різними інстанціями: Верховний суд, суди загальної юрисдикції: районні, міські та міжрайонні; арбітражні суди та військовий суд.¹⁵ Подібна судова система виникла і в

«Луганській народній республіці».¹⁶ Крім того, в обох «республіках» була створена система підготовки юристів. Судді кваліфіковані та визнані формально незалежними структурами, які є однак сильно афілійованими з російськими.

Хто виносить рішення в «народних республіках»?

У судовій системі двох де-факто держав частину апарату складають ще ті судді та державні службовці, які займали ці посади в містах Донбасу до зміни влади у 2014 році. Серед них є і працівники української судової системи, які підозрювалися в корупції до 2014 року і все ж (а може, і завдяки цьому) могли сподіватися на подальше кар'єрне зростання за президентства Віктора Януковича (2010-2014). Проте з відстороненням Януковича та «Революцією Гідності» їм довелося побоюватися кримінального переслідування. Інша частина апарату судової системи була призначена після проголошення «республік», при чому керівні посади були замінені російськими громадянами.¹⁷ Це також відображає загальну практику правової системи на сепаратистських територіях (не лише на Донбасі): люди, які підтримували проросійські партії в регіоні ще до зміни влади у 2014 році та були готові адаптуватися, могли розраховувати на подальші кар'єрні перспективи. Хоча розміщення російських юристів на ключових посадах у двох «народних республіках» говорить радше про те, що Москва хоче безпосередньо контролювати розвиток подій на Донбасі, а також не довіряє навіть лояльному до неї українському персоналу. Україна відреагувала відповідно до свого чинного законодавства на перехід частини українських правників на службу в «народні республіки»: згідно з останнім, служба в невизнаних республіках кваліфікується як державна зрада, а деякі судді вже є заочно засуджені.¹⁸

Правосуддя як інструмент авторитарної влади

Законодавство та судова практика в сепаратистських «республіках» підпорядковуються передусім меті консолідації влади на цих територіях та військово-ідеологічному протистоянню з демократичною Україною. Це відображено як у кримінальному законодавстві, яке допускає переслідування за політичними мотивами, так і в практичних методах розслідування. Крім того, важко отримати незалежну інформацію про правоохоронну діяльність у так званих «республіках», і більшість інформації надходить від затриманих осіб.¹⁹ Наприклад, такими жертвами є військовополонені або цивільні особи, яких підозрюють у співпраці чи симпатії до української влади. Репресії проти ймовірних політичних опонентів спрямовані на залякування власного населення та підкріплення власної пропаганди того, що республікам загрожує агресивна політика України.²⁰ За даними українських спецслужб, станом на 24 лютого 2022 року близько 300 громадян України вважалися політв'язнями в Росії, і в двох так званих «народних республіках» на Донбасі та в Криму. Водночас у Росії та Криму проходили кілька великих судових процесів. Суди над українським режисером Олегом Сенцовим і військовою льотчицею Надією Савченко отримали міжнародний резонанс.²¹ У «республіках» були засуджені й інші політв'язні, наприклад журналіст Станіслав Асеев чи вчений Ігор Козловський.²² Звіди колишні в'язні повідомляють про систематичні тортури, неприйнятні умови ув'язнення та несправедливі суди.²³

За даними Генеральної прокуратури України, до кінця 2020 року (задовго до повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року) власні правоохоронні органи України порушили понад 2000 кримінальних справ проти осіб, які приймали та реалізовували ці політичні рішення в правоохоронних та судових органах

«республік». У цих справах були виявлені військові злочини, більшість з яких стосуються незаконного затримання, тортур і вбивств.²⁴

Міжнародна громадськість навряд чи усвідомлює різноманітні наслідки війни, що точиться на Донбасі з 2014 року, для української судової системи.

Міжнародна громадськість навряд чи усвідомлює різноманітні наслідки війни на Донбасі з 2014 року для української судової системи. За даними Державної пенітенціарної служби України, після втрати частини території, було втрачено контроль над 28 пенітенціарними установами, в яких перебувало на той час 16 200 осіб і які зараз контролюються злочинним режимом. За останні роки лише кілька сотень були переведені для відбування покарання на підконтрольну українському уряду територію.²⁵ Інші тепер стикаються з відмінною «судовою системою», яка запровадила смертну кару фактично відразу після проголошення «республік». І хоча смертні вироки виносилися рідко, в більшості випадків за серйозні насильницькі злочини, однак проти політичних в'язнів використовуються інші засоби, за даними українських джерел, задокументовано неодноразові позасудові страти заручників.²⁶

Безконтрольність власного правового простору: українські реакції між невизнанням і пошуком прагматичних рішень

Вісім років Україна не визнавала правових рішень, ухвалених у так званих «народних республіках» чи в Криму. З української точки зору, усі ще діючі судові органи на окупованих територіях позбавлені

повноважень і передані судам на підконтрольних уряду територіях. Проте український уряд доклав зусиль, щоб забезпечити своїм громадянам на окупованих територіях доступ до державних послуг та правовий захист. Наприклад, для жителів окупованих територій запроваджено особливий порядок підтвердження дат народження та смерті. Українські суди дозволяють видавати свідоцтва про народження або смерть на окупованих територіях на підставі документів, виданих адміністраціями «народних республік». Випускники шкіл на окупованих територіях можуть отримати вступну кваліфікацію до вищої освіти шляхом ЗНО на підконтрольній Україні території без визнання дипломів чи сертифікатів.²⁷ Крім того, пенсійні фонди та служби соціального захисту, міграційна служба, податкова служба, суди та правоохоронні органи на підконтрольних уряду територіях також надають послуги мешканцям окупованих територій. Завдяки оцифровці великої кількості державних послуг²⁸ деякі документи чи послуги можна оформити, не виїжджаючи за межі окупованих територій. Однак для вирішення більшості юридичних питань людям все ж таки доводилося їздити на підконтрольній Україні території.²⁹ Це означає, що деякі громадяни, особливо люди з обмеженими можливостями пересування та малозабезпечені, мали обмежений доступ до правосуддя. Ще у 2018 році Європейський суд з прав людини виявив проблему та засвідчив, що Україна зробила все можливе для її вирішення.³⁰

Таким чином, судові системи України та сепаратистських «республік» співіснують, але жодним чином не взаємодіють. Наприклад, в Україні не визнавалися жодні рішення судів з так званих «народних республік». Водночас в окремих випадках використовувалися прагматичні рішення: до 24 лютого 2022 року обидві сторони де-факто визнавали вироки іншої сторони з «політичних» питань – часто звинувачень

у державній зраді чи тероризмі – офіційно визнаючи засуджених полоненими і вносячи їх до списку осіб, які підлягають обміну.³¹

Уряди України доклали зусиль для правового захисту своїх громадян на тимчасово окупованих територіях.

Українські уряди та судові органи опинилися перед дилемою. В терміновому порядку потрібно було знайти практичні рішення для неврегульованої правової ситуації, оскільки йшлося про громадян України на територіях, окупованих проросійськими сепаратистами без фактичного визнання правової системи в цих псевдореспубліках. Однак виклики, з якими зіткнеться українська судова система у разі можливої реінтеграції територій, утримуваних сепаратистами, видаються ще більшими. До лютого 2022 року уряд України вже зробив перші кроки до створення системи правосуддя перехідного періоду. Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України розпочало розробку пакету законодавчих ініціатив у рамках державної перехідної політики, що стосуються кримінальної відповідальності, люстрації, кримінального переслідування та правосуддя, звільнення осіб з-під варти та інших питань.³² Українське представництво Фонду Конрада Аденауера у Харкові з 2020 року організовує також міжнародні конференції на цю тему у співпраці з Національним юридичним університетом, на яких, серед іншого, обговорюються з українськими експертами німецький приклад воз'єднання та можливості реалізації цього досвіду в українському контексті.³³ Тут слід зазначити, що вихідна точка для правових питань у «народних республіках» відрізняється від такої на територіях, які є безпосередньо окуповані Росією.³⁴ В сепаратистських районів Донбасу свідоцтва про

«Ласкаво просимо в Слов'янськ»: проросійські сепаратисти в Донецькій області, травень 2014, символічно вішають ляльку, перевдягнену в українського солдата, як передчуття свавільної системи, яка править віднині в «народних республіках» і тепер також загрожує іншим окупованим українським територіям. Джерело: © Yannis Behrakis, Reuters.

народження, воїнські права чи свідчення про право на спадщину видає невизнана влада, тому власники таких документів навряд чи можуть використовувати їх десь за межами «республіки». Натомість у Криму Росія створила окупаційну адміністрацію, яка видає документи від імені Російської Федерації, які, таким чином, є міжнародно визнаними. Проте відповідь українського уряду буде однозначною: жодні рішення не визнаються.

Повторення стратегії Росії 2014 року: «юрисдикція» на новоокупованих територіях в Україні

Події останніх кількох тижнів і місяців свідчать про те, що російське керівництво використовуватиме подібні стратегії для

розбудови та стабілізації власної влади на нещодавно окупованих територіях на сході та південному сході України. На столі в Кремлі лежать здається обидва варіанти – створення псевдонезалежних «республік» або пряма інтеграція в склад Російської Федерації. Правова система знову стане вирішальним інструментом легітимації та стабілізації загарбницької влади.

Невдовзі після захоплення Росією решти українських підрозділів у Маріуполі, які останні кілька тижнів перебували на металургійному комбінаті «Азовсталь», влада «ДНР» оголосила про порушення судового розгляду. У російській «Російской газете» голова «Народної ради» «Донецької народної республіки» Денис Пушилін розповів про трибунал, який

чекає на в'язнів з «Азовсталі».³⁵ Як повідомляє луганський інтернет-портал, щось подібне оголосили і чиновники в «ЛНР», щоб покарати порушення прав людини та військові злочини, скоєні «київським режимом» на Донбасі з 2014 року. Можна припустити, що ці сплановані «трибунали» будуть організовані прямими вказівками з Москви так само як і те, що вони будуть спрямовані лише на підтвердження власної пропаганди про те, що українські «фашисти» планували та вчинили геноцид на Донбасі. Оскільки ці процедури впроваджуються так званими «народними республіками», знову подається російський наратив громадянської війни в Україні. Вже зараз українські правозахисники вкрай стурбовані долею полонених, яких збираються передати «судам» у «народних республіках». Зважаючи на досвід політв'язнів за останні вісім років, українська сторона очікує подальших масових порушень прав людини.

У «народних республіках» має бути створена лише видимість верховенства права.

Резюме

У непідконтрольних київській центральній владі територіях на півдні та сході України про «судочинство» в нашому розумінні не може бути й мови ні зараз, ні в майбутньому. Чимало основоположних норм, як-от право на справедливий суд, ігноруються. У так званих «Народних республіках» квазісудові інституції та процедури призначені лише для створення видимості верховенства права. Незалежно від визначення осіб та установ, які де-факто залучені до «судочинства» та «виконання», нормативні акти, що застосовуються в «Народних республіках», не мають належної правової

основи. Навіть через вісім років після проголошення так званих «Народних республік» їх правові системи можна назвати лише «крихкими».

Працівники судових органів, оскільки вони є громадянами України, були засуджені частково (заочно) в Україні. Рішення «судів» і виконавчих органів «народних республік» не визнаються на міжнародному рівні, і важко уявити, що цей «недолік» колись буде виправлений. Судові системи обох «народних республік» структурно, персонально та фінансово визначаються російськими специфікаціями, а в деяких випадках можна знайти навіть радянські правові традиції. Стає очевидним, що незалежність, верховенство права та демократія обох «республік» є нічим іншим як порожніми словами.

Протилежністю верховенства права є свавілля. Постраждале населення живе у квазідержавках без правової визначеності. Транскордонні пасажери, люди, що перетинали лінію розмежування, могли або навіть повинні були би відчутти це ще до останнього великого російського вторгнення в Україну наприкінці лютого 2022 року. Насправді на вільній і на окупованій частинах України існують дві різні, несумісні (судові) системи. Зокрема, це стосується сфери кримінального права, яка часто використовується як перевірний засіб боротьби з політичними опонентами. Показовими є численні звинувачення та процеси щодо державної зради чи тероризму в «народних республіках». Хоча до відкритого спалаху війни з боку української влади був певний прагматизм у сфері документообігу, особливо у сфері документів цивільного стану, не можна очікувати продовження цього підходу вже після комплексної російської атаки. Визнання Україною «правової системи», «влади» і тим більше «державності» так званих «народних республік» поки що виключається. Швидше слід очікувати, що свавілля і безправ'я на новоокупованих

Росією територіях знову стануть інструментами захоплення влади.

Багато (юридичних) питань наразі залишаються нерозв'язаними, і їх доведеться з'ясувати пізніше у разі мирного процесу. Минулі процеси возз'єднання показують, наскільки важко вирішити питання такого правового переходу. При зближенні правових систем НДР і Федеративної Республіки в 1990 році лише одна сфера дії договору про об'єднання вже показує, наскільки складним (навіть за мирних умов) може виглядати узгодження двох іноді суперечливих правових систем. У будь-якому випадку, ситуація на спірних територіях України залишається дуже динамічною, що ускладнює прогнозування подальшого розвитку не лише війни в цілому, а й можливого мирного процесу та правових питань, які були згадані в цій статті.

Текст враховує події до початку липня 2022 р. Редакційний термін був: 13.7.2022.

Др. Бригітта Трібель – голова українського офісу Фонду Конрада Аденауера в Харкові.

Гартмут Ранк є керівником програми верховенства права для Латинської Америки у Фонді Конрада Аденауера в Боготі. До 2021 року очолював програму верховенства права для Південно-Східної Європи у Фонді Конрада Аденауера, що базується в Бухаресті.

Дар'я Дмитренко – наукова співробітниця українського представництва Фонду Конрада Аденауера (Харків).

- 1 FARC: Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Револьюційні збройні сили Колумбії). Порівняти докладно: Provost, René 2021: Rebel Rule of Law and FARC Justice, див: Rebel Courts: The Administration of Justice by Armed Insurgents, Нью-Йорк, стор. 29–100.
- 2 У випадку з Придністров'ям рішення було знайдено за тривалого посередництва Місії ОБСЄ в Молдові. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) 2018: Місія ОБСЄ у Молдові вітає початок реалізації сторонами «угоди за номерними знаками», 1.9.2018, див: <https://osce.org/node/392231> [18.7.2022].
- 3 Фішер, Сабіне 2019: Der Donbas-Konflikt. Widerstreitende Narrative und Interessen, schwieriger Friedensprozess (Конфлікт на Донбасі. Конфлікт нарративів та інтересів, складний мирний процес), SWP-Studie 2019/3, Німецький інститут з міжнародних питань та безпеки (Німецький інститут з міжнародних питань та безпеки (SWP), 8.2.2019, стор. 7–8, див: <https://bit.ly/3zkfXZO> [5.8.2022].
- 4 Виноградов, Олексій 2019: «ДНР» задолго до войны: «Донецкую республику» запрещали еще 12 лет назад, 28.8.2019, див: <https://bit.ly/3PBAka9> [18.7.2022].
- 5 Фішер 2019, номер 3, стор. 9.
- 6 Алюков, Максим 2019: З ласки Москви. Генезис і дух «Донецької народної республіки», Osteuropa (Східна Європа), Поле битви Україна. Дослідження соціології війни, том 69: 3–4, стор. 123–131, тут: стор. 124, див: <https://bit.ly/3B0DccJ> [20.7.2022].
- 7 Кречко, Ярослав 2021: Благодійний фонд і чиновники «під прикриттям»: яку систему Росія створила для управління «ДНР» і «ЛНР»? 27.9.2021, див: <https://bit.ly/3AYPrti> [18.7.2022].
- 8 Алюков 2019, номер 6, стор. 124.
- 9 Корреспондент 2015: На чьи деньги живет Донбасс: как Россия управляет экономикой сепаратистов, 15.6.2015, див: <https://bit.ly/3yJe1si> [18.7.2022].
- 10 Практика, яка спостерігається з 2014 року на окупованих територіях і знову на новоокупованих територіях України. Der Tagesspiegel 2022: Putin lässt russische Pässe in besetzten ukrainischen Regionen verteilen (Путін роздає російські паспорти в окупованих регіонах України), 25.5.2022, див: <https://bit.ly/3RKccUP> [19.7.2022].
- 11 Алюков 2019, номер 6, стор. 123.
- 12 Верховний Суд «Донецької Народної Республіки» 2022: История становления и развития судебной системы Донецкой Народной Республики (Історія становлення та розвитку судової системи ДНР), див: <https://bit.ly/3RBntqp> [18.7.2022].

- 13 Ріановості 2015: Закон о судебной системе приняли в ЛНР (В ЛНР ухвалили закон про справедливість), 30.4.2015, див: <https://bit.ly/3IL17hY> [18.7.2022].
- 14 Skid.info 2015: Закон о судебной системе приняли в ЛНР заработает к концу года (Судова система в самопроголошеній ЛНР почне працювати до кінця року), 8.9.2015, див: <https://bit.ly/3yLx5q0> [18.7.2022].
- 15 Офіційний сайт Верховного Суду Донецької Народної Республіки, див: <https://supcourt-dpr.su> [18.7.2022].
- 16 Закон ЛНР «Про судоустрій» від 30 квітня 2015 року.
- 17 Радіо Свобода 2019: Посадками в «ДНР» руководят граждане России. В подчинении – бывшие украинские судьи, 15.10.2019, див: <https://bit.ly/3PtL8Hy> [18.7.2022].
- 18 Радіо Свобода 2019: «Преступления своими руками». Как будут судить «судей» ОРДЛО?, 21.10.2019, див: <https://bit.ly/3aKnjwm> [18.7.2022].
- 19 Служба безпеки України 2018: Свидетельства украинских граждан, которые были заложниками российских террористических группировок на территории Ордло, относительно вооруженной агрессии Российской Федерации против Украины, нечеловеческих условий содержания, физического насилия, пыток и морально-психологического издевательства (Свідощтва українських громадян, які були заручниками російських терористичних угруповань на території Ордло, щодо збройної агресії Російської федерації проти України, нелюдських умов утримання, фізичного насильства, тортур та морально-психологічного знущання), Опубліковано через Центр «Миротворець», 15.5.2018, див: <https://bit.ly/3B2Am6T> [18.7.2022].
- 20 Deutsche Welle (Німецька хвиля) 2020: Regierungsbeauftragte verurteilt Folter in der Ost-ukraine (Урядовець засуджує катування на сході України), 19.3.2020, див: <https://p.dw.com/p/3ZkEO> [18.7.2022].
- 21 Макгаффі, Джулія 2021: Как живут бывшие заключенные после подвалов Донбасса и тюрем России, BBC News Україна публікує через NVUA, 3.6.2021, див: <https://nv.ua/50163599.html> [18.7.2022].
- 22 Рябенка, Ірина / Крумме, Фелікс 2021: Heller Weg (Світлий Шлях), ARTE, див: <https://arte.tv/videos/108825-000-A> [20.7.2022].
- 23 Макгаффі 2021, номер 21.
- 24 Радіо Свобода 2020: Вироки та безкарність. Яка доля моторошних злочинів періоду російської агресії, 10.12.2020, див: <https://bit.ly/3Ol4Fc2> [18.7.2022].
- 25 Савицький, Олександр 2018: Правозахисники: В'язні в ОРДЛО кинуті Україною напризволяще, Deutsche Welle, 13.11.2018, див: <https://p.dw.com/p/38BhC> [18.7.2022].
- 26 Литовченко, Дарья 2021: Назад у минуле. Навіщо окупанти вводять страту у «ЛНР», Східний Варіант, 20.12.2021, див: <https://bit.ly/3aM7LYL> [19.7.2022].
- 27 Зовнішнє незалежне оцінювання є єдиною національною системою випускних іспитів.
- 28 Східний Варіант 2021: Жителям ОРДЛО спростили доступ до українського правосуддя, 30.9.2021, див: <https://bit.ly/3obTvLU> [19.7.2022].
- 29 Гассель, Флоріан / Луганська, Станіція 2019: Rente und Gerechtigkeit, solange der Vorrat reicht (Пенсія та юстиція поки є в наявності), Süddeutsche Zeitung, 8.12.2019, див: <https://sz.de/1.4713674> [19.7.2022].
- 30 Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Четвертий Розділ 2018: Case of Tsezar and Others v. Ukraine, вирок, 13.2.2018, див: <https://bit.ly/3ySpBBx> [19.7.2022].
- 31 Бурдига, Ігор 2019: Кого Київ передав на Донбас в обмін на українських полонених, Deutsche Welle, 30.12.2019, див: <https://p.dw.com/p/3VW1c> [18.7.2022].
- 32 Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 2022: Державна політика перехідного періоду, див: <https://bit.ly/3Oeyzux> [10.7.2022].
- 33 Центр міжнародного гуманітарного права і перехідного правосуддя 2021: Міжнародна школа з перехідного правосуддя. «Перехідне правосуддя: світовий досвід та український контекст», конференції, 17.–24.5.2021, див: <https://bit.ly/3OmRp6G> [19.7.2022].
- 34 Коголов, Юрій 2022: Пушилин: Пленные с «Азовстали» находятся в ДНР – их ждет трибунал, RG.RU, 23.5.2022, див: <https://bit.ly/3ySEfsi> [19.7.2022].
- 35 Луганский информационный центр (Луганський інформаційний центр) 2022: Международный общественный трибунал по Украине начал работу в освобожденных районах ЛНР (Міжнародний громадський трибунал по Україні розпочав роботу у звільнених районах ЛНР), 15.4.2022, див: <https://bit.ly/3PGtYqb> [19.7.2022].